

UKRAINISCHE ANNALEN FÜR POLITIK, LITERATUR UND KUNST
 ANNALES UKRAINIENNES DE POLITIQUE, DE LITTÉRATURE ET D'ART
 THE UKRAINIAN ANNALS OF POLITICS, LITERATURE AND ART

ЛІТОПИС

ПОЛІТИКИ, ПИСЬМЕНСТВА І МИСТЕЦТВА

тижневий огляд під редакцією
 С. ТОМАШІВСЬКОГО

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО“ В БЕРЛІНІ

×

Книжка I

Субота, 22-го грудня 1923

Зшиток 1

Містить:

ВІД РЕДАКЦІЇ	3
З ПОДІЙ І ПИТАНЬ СТАРОГО РОКУ	4
Епілог Мирової Конференції	4
Чотирнадцятий Березня	5
Українізація Наддніпрянщини	6
ГІЙОМ ЛЕВАССЕР де БОПЛАН — Ілька Борцака	8
(З нагоди 250 років його смерти)	
НОВИЙ ІСТОРИЧНИЙ РОМАН — Б. Л.	10
РЕТРА — З. Кузелі	11
(Новознайдений славянський храм)	
ЛЕГЕНДА — Богдана Лепкого	12
РІДНИЙ УЛИК — Ред'ярда Кіплінґа	13

Образковий додаток

„Ukrainske Slowo“

Buch- u. Zeitungsverlag G. m. b. H.

Berlin-Schöneberg

Hauptstraße 11 Tel. Stephan 1445-46

„ЗОЛОТІ ВОРОТА“

Альманах Січових Стрільців

35 аркушів великого формату (4⁰) появиться з початком лютого
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА“ В БЕРЛІНІ

ЗМІСТ АЛЬМАНАХА:

I. Передмова від Редакції.

II. Січові Стрільці.

- Воєнно-історичний нарис. Написали:
I. частину — **Василь Кучабський**;
II. частину — генерального штабу генерал-хорунжий **Марко Безручко**.
В. Коновалець. Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції.
В. Старосельський. До ідеологічної історії стрілецького руху.
В. Кедровський. Початки організації української армії.
М. Лозинський. Українська державність за Гетьмана Г. Скоропадського.
М. Капуцянецький. Світова війна і наша визвольна боротьба.
В. Садовський. Армія і нація.
В. Сальський. Армія. (Національна, регулярна і демократична армія підставою української державности.)
I. Бочковський. Національні легіони в історії визвольних змагань поневолених націй.
М. Возняк. Визвольна легенда.
М. Галуциньський. Значіння героїської традиції.
I. Крипякевич. Біла Церква (історичний нарис).
Ілько Борщак. Початки української військової дипломатії.

III. Літературна частина.

- Остап Грицай**. Лицарству України (вірш).
Марко Черемшина. Туга (опов.).
Джінкомо Лєопарді. О, рідний краю мій... (вірш). Переклав Мих. Рудницький.
Моріс Метерлінк. Геройство (опов.). Переклав Мих. Рудницький.
Василь Пачовський. У квадраті смерті (вірш).
Осип Маковей. Із записок учасника світової війни. (Оповідання з ілюстраціями.)
Уот. Уйтман. Бийте! Бийте! Баркани (вірш).

- Проєпер Меріме**. Добуття редути (опов.). Переклала М. Струтинська.
Ольга Кобилянська. „Зійшов з розуму...“ (опов.).
Детлеф фон Лілієнкрон. Спомин (вірш). Переклав Остап Луцький.
Юліян Опільський. Яничари (1907) (оповід.). Думки Наполеона.
Томає Гарді. Легенда з 1804 (оповід.). Перекл. Роман Гайдук.
Роман Купчинський. Дума про смерть Хведора Черника (вірш).
Клим Поліщук. Лицар абсурду (Із днів сучасного). Оповідання.
Михайло Рудницький. Герою впаший в бою (вірш).
Густав Фльоберт. Сцена з французької революції. Перекл. Мих. Рудницький.
Ол. Бабій. Прийдуть до Вас...
Богдан Лепкий. Хочу побачити її (опов.).
Еміль Вергарн. Сьогодні (вірш). Перекл. Остап Луцький.
Джозе Марія де Гередія. Вечір по битві (вірш). Перекл. Мих. Рудницький.
Антін Крушельницький. Смішний епізод (Правдива історія з недавнього минулого). (Опов.)
О. Олесь. Сон під Крутами (вірш).
В. Гюго. Мазепа. Вірш у перекладі Мих. Рудницького.

IV. Важніші дати й випадки з життя й діяльності Січових Стрільців.

Рєєстр старшин Січових Стрільців.
Список поляглих С. С.

V. Бібліографічний відділ.

Д. Дорошенко. Січове Стрільцтво в літературі. (Бібліографічний огляд літератури до історії Січових Стрільців.)

VI. Спис ілюстрацій.

Зміст.

Книжка багато ілюстрована й матиме коло 200 ілюстрацій в тексті; обгортку, вінети, заставки, ініціали й кінцівки роботи ар. мал. **Павла Ковжуна**; крім цього відбитку Памятної Медалі Українських Січових Стрільців, 9 великих кольорових образів **П. Іванця**, **I. Перфецького** й **П. Холодного** (м. и. Повстання у Києві, Смерть Черника, Баталістичні образи, портрет Мазепи), 7 великих табльо з фотографічними знімками а) Стрілецької Ради в різні часи; б—г) визначніших підстаршин Армії У. Н. Р.; д) деяких підстаршин Січових Стрільців; е) деяких визначніших старшин Галицької Армії і є) деяких поляглих чи померлих Січових Стрільців; 29 воєнних плянів та нарисів і т. д.

Книжка коштуватиме:

в картоні

дол. 15.—

в оправі

„ 25.—

в полотняній оправі

дол. 35.—

люкс. видання, опр. в півшкірок „ 50.—

ЛІТОПИС

Кн. I

Субота, 22-го грудня 1923

Ч. 1

Рукописи і листи у редакційних справах посилати: Berlin-Schöneberg, Hauptstraße 11
Право передруку застережене — All articles are copyrighted

Від редакції

КОЛИ Видавництво „Українське Слово“ у Берліні підійшло до мене з пропозицією, щоб я взяв на себе ведення цього тижневика, то у мене були думки за нею і проти неї. Сі останні веліли поперед усього не забувати про ненормальність сучасного національного життя України й його загальний розстрій. Починати в таких обставинах новий орган громадянської думки — справа взагалі трудна; робити-ж се на еміграції, та одночасно не для емігрантів головно, — се вже поважний ризик. Передумовою успіху кожного періодичного видавництва являється відповідне національне середовище, що при щоденниках і тижневиках переходить у просту необхідність. Натомість у даних обставинах, між появою часопису і приходом його до рук головного читача мусить минути — а ще в сучасних умовах міжнародної комунікації! — кілька днів; такий саме час упливає у зносинах редактора з головними співробітниками; коли до всього додати, що деякі технічно-друкарські труднощі вимагають ще одного мертвого моменту, між закінченням редакції і самим виходом числа, — то стане ясно, що наш тижневик не може бути барометром випадків і прояв безпосередньо минулого тижня, як се буває в нормальних обставинах. Коли взяти ще на увагу малий обем, відданий редакції у розпорядок, то труднощі збільшаються ще вибором тем і матеріалу.

Та при всіх сих і їм подібних аргументах опозиційної думки, і без огляду на немаловажні перепони особисто-приватного характеру, я рішився таки дати свою згоду і вряжаю у світ оцей перший зшиток „Літопису“. Спонукав мене до цього важкого рішення головно деякий вигляд, що часопис, у не дуже далекому часі, може бути перенесений у більше відповідне середовище. Дальше, у мені виробилася свідомість, що новий український орган, орган дійсно незалежної громадянської думки, може справди бути корисний, якщо не став він уже необхідною потребою. Не служачи — як уже було заявлене в оповістках — жадній партії, жадному гуртові, жадній доктрині, „Літопис“ буде ставитися критично до всіх прояв нашого національного життя та змагати до розумного виходу з сьогоднішнього хаосу

думок і течій, з пут безплідного доктринерства, з обляків фразерства, з отруйної атмосфери обопільної ненависти, з царства грізного не-уцтва та з усіх інших єгипетських язв, що десяткують сучасне покоління українського народу. Поглиблення національної думки, розбуджування нових плодотворних сил у культурному житті, промощування шляхів до ліпшого пізнання Заходу — оце головні провідні ідеї, якими кермуватиметься редакція.

Маючи їх перед очима, редакція обговорюватиме всі головні питання і прояви національного життя без політичних упереджень і без орудування популярними гаслами, які, в даний момент, спричиняють більше ідейного заупустіння як користи. Наше громадянство, по всіх боках усіх нових і старих кордонів, не тому немічно хоре, що не має поручуваних йому єдино-спасительних ліків; навпаки, воно попало у смертельне становище тому тільки, що воно від десятка літ кидається за кождим рекламованим гаслом, не питаючи ні за внутрішню оправданість його, ні за моральними й інтелектуальними здібностями його жерців. Одним словом, нам треба необхідно ідейно-морального успокоєння, визволення зпід власти террору, основного передумання й переоцінки всього того політичного і культурного багажу, який волочемо з собою, падаємо під його внутрішню беззмістовність і розначаємо від наслідків, якраз противних тим, яких ми бажали й у які вірили. Так не може бути далі. І тому при розгляді й оцінці подій і явищ, як нашого національного і загально-світового життя, будемо держатися тільки одного, у межах людського засобу, певного методу: історичного досвіду, зробленого самим нашим народом, і практичного оправдання розвитишими націями.

Редакція свідомо як усіх труднощів, моральних, матеріальних і політичних, що стоять по дорозі, так і скромности власних сил; вона розуміє всі недостачі, що виявляються в початкових випусках; та одночасно вона вірить, що серед нашого тяжко іспитаного громадянства вона зустрине дещо заінтересовання, зрозуміння, прихильности, ну і деякої вибачливости.

С. Томашівський

З подій і питань старого року

НЕМА в сьогоднішній Європі ні одної держави, що не була-б глибоко незадоволена своїм сучасним становищем. Краї Антанти, всі без винятку, розчаровані, тому що дикі і невідповідальні обіцянки їхніх проводирів завели їх у пристань фантастично-прикрашених, як що взагалі не можливих надій на яке тисячеліття... З другого боку, ні одна з поконаних держав справди не приймила висліду, ні як справедливого, ні як тривкого." (M. Macartney, *Five years of European Chaos.*) Сими словами англійського письменника можемо, зовсім оправдано, почати огляд визначних політичних подій 1923-го р. Загальне незадоволення — то дійсно один загальний тон, спільний усім державам і народам Європи, чи радше світа, і певно не скоро прогомонить він. Та, з другого боку, не слід витягати з сеї безсумнівної прояви та далеких, фантастичних висновків. Незадоволення — то стара недуга європейського світа. Реформація, 30-літня війна, Французька Революція — все те старі жерела і явища сеї болізни; остання війна і звязані з нею зміни перетворили тільки стару хронічну хворобу в гостро-загальну — в жа до бу з м і н, в тугу за минулим, або погоню за утопійними мріями. Та час і тут зладодить болі, хоч певно не вирве їх з корінням; на се останнє нема ще необхідних моральних передумов. Се нехай буде в пересторогу тим нашим землякам (а їх так багато!), що тільки й сим бавляться, що на всі лади пророкують, авірують, розмальовують вигляди на якісь безпосередно-близькі переми: ось-ось, сьогодні-завтра, вони настануть і все горі дном перекинуть. Ілюзіонізм — се наша особлива національна хвороба, що вимагає радикального лічення; вона робить нас нездібними до реального життя — „паралітиків з блискавичними очима“.

За сим словом переходимо до самих подій.

ЕПІЛОГ

Почати-б нам з епілогів до драм, чи як хто волисть — політичних комедій, граних уже раніше, а тепер тільки формально завершених. На першому місці треба тут поставити лозанський мировий трактат 24-го липня між „союзними і заприятельними державами“ (Антантою) з одного боку, та Туреччиною з другого. З поміж 5 мирових трактатів, подиктованих переможцями з 1918-го р. на передмістях Парижа в 1919 і 1920, чотири (версайський, сен-жерменський, тріанонський і в Нейї) були переведені в життя всіма головними інтересованими сторонами, та стали основами сучасної політичної системи Європи й пунктом виходу нової історичної доби; одному тільки севрському трактатові з 20-го серпня 1920, з побитою Туреччиною, не повелось. Визначна частина турецького народу, під проводом Кемалі Паші, відкинула його, не голословним протестом, а ділом, себто успішною воєнною акцією з виконавцем волі переможців — Грецією. Нова мирова конференція в Лозанні (з 20-го листопада 1922), у вельми трудних, деколи дуже

драматичних дев'ятимісячних переговорах, піддала севрський трактат основній ревізії та поставила Туреччину у далеко инше міжнародно-правне становище ніж те, в якому опинилися всі її союзники з 1914—1918. На основі нового трактату Туреччина дістала назад повну суверенність над Царгородом і Проливами, які Антанта хотіла була „інтернаціоналізувати“, так само над Смирною в Азії і Сх. Тракією в Європі, дарованими раніше Грекам; вона не тільки увільнилася від усяких репарацій, а навпаки, одержала від Греції, у формі направи, пристань Карагач над Егейським морем; що більше, відсотки оттоманських позичок (*dette publique*) вона може платити не в золоті а в паперових грошах; вкінці, стародавня інституція „капітуляцій“, себто незалежність чужих горожан від турецького судівництва, знесена; натомість Туреччина приймила на себе обов'язок уцивілізувати свою адміністрацію і своє судівництво, після чого буде принята у члени Союзу Народів.

Сі безсумнівні здобутки турецької політики не тільки супроти севрського трактату, а й у порівнянні з первісним (31. I. 1923) лозанським проектом Антанти — в одній тільки справі Моссула, чи там його нафтових жерел, Туреччина не здобула нічого реального — дають ясне свідоцтво ще не вичерпаної життєвої енергії османських нащадків. Та, з другого боку, не треба переціняти сеї життєздатности й вірити, що ось-то Турки побідно вийшли проти цілої Антанти і „подерли“ севрський трактат — недобрий, мовляв, знак для долі інших підпариських договорів... Не можна забувати, що севрський акт був тільки підписаний, та не ратифікований, значить ніколи не був правильний! Щось таке як тогочасний і тамошний трактат про границі Східної Галичини... Дотого, Турки мали союзників і межі членами Антанти: Франція з самого почину, ще з 1919, поставилася неприхильно до „хрестоносних“ змагань британського уряду, і з самого початку старалася саботувати севрський трактат; так само й Італія — правда, з інших мотивів, протигрецьких — не хотіла допустити до повного ослаблення Туреччини; заслуга-ж нового турецького уряду була головно в тому, що він умів використати незгоду противників, не тільки дипломатично, а — що єдине на потребу — минулорічним воєнним успіхом проти Греції. Коротко: не Кемаль чи Ісмет Паша „подерли“ не вигідний їм мировий трактат, а... Поенкаре. Англія погодилася з обставинами (вона правильно приймає до відома доконані факти), тим більше що вона — як висказався голова турецької делегації, Ісмет Паша — пожертвувала тільки кусник хвоста, коли натомість Туреччина уратувала голову.

Чи нове, революційним шляхом повстале османське правління дійсно відкрило нову, кращу добу в історії Туреччини, се инше питання, на яке годі відповісти вже сьогодні. Сумніви тут оправдані. Проголошення Туреччини республікою, обмеження влади султана-халіфа тільки до самих релігійних справ, парламентаризм, і т. ин. формальні реформи не дають ще

жадної поруки, що вони принесуть справжнє відродження, подібно як переєм усіх таких „здобутків“ цивілізації не послужив Китайцям, тільки навпаки, ще більше кинув їхню країну у безпросвітну анархію. Одно певне: ще ні одному народови в історії корисно не послужив радикальний розрив з минулим!

Лозанська конференція замінна ще з одного боку. Там був другий — по Генуї — міжнародний виступ Р. С. Ф. С. Р. Заступників її до самих мирових переговорів не запрошено, тільки до окремої конвенції у справі Пролівів. Сопітські делегати, підпірані зразу й Турками, старалися накинати свою участь у цій конференції, та без успіху; полишені далі й Турками, вони покинули непривітну (вбивство Воровського!) Лозанну, погрожуючи, що не визнають жадних міжнародних актів, доконаних без їхньої участі. Та коли конференція добігла до щасливого кінця і конвенція про Проліви була передана сопітському урядови до підпису, він підписав. Весь епізод не причинився ні трохи до скріплення міжнародного становища Р. С. Ф. С. Р. Рік тому було ще багато шуму з приводу сердечности сопітсько-турецьких взаємин; сьогодні, всі старі й нові вороги сучаної Росії обіцяють собі чимало по Туреччині...

ЧОТИРНАЦЯТИЙ БЕРЕЗНЯ

Формальне поладнання найновішої фази Східного Питання пригадує, до деякої міри, інший епілог мирової конференції в Парижі, в якому й ми, Українці, взяли участь; звісно, не діяльну, а страдальну. Визнання Антантою, устами Конференції Амбасадорів, східних границь Польщі 14-го березня довершило також постанови версайського мира з 28-го липня 1919, по якому „союзні і заприятельні держави“ зберегли за собою право визначити нововідбудованій Польщі і ті межі, які у трактаті не були названі, а Польща зобов'язалася була прийняти їх рішення в сій справі. Се сталося, майже по чотирьох роках, у сій формі що Антанта признала, з малозначною крутою оговоркою, т. зв. рижську лінію, умовлену два роки тому безпосередно між Польщею й сопітською Росією, та сим способом усанкціонувала польську державність над чимало українськими і білоруськими землями. Ся подія не була і, звісно, не могла бути принята нашим громадянством безпристрастно, хоч може не в такій мірі, як того можна і треба було сподіватися; та як-не-як, а дата 14-го марта 1923 формально означатиме епоху в українській історії. Відкладаючи на інше місце розгляд значіння і наслідків сього факту, хочемо тут усталити низку історичних моментів, що привели до нього. Робимо се тому, що наше громадянство, вчасти ізза національної прихристости, вчасти полишене без вірних інформацій, виробило собі досить хибний погляд на генезу сумного березневого акту та вкладає сей хибний погляд в основу нових надій, нових політичних спекуляцій, нових отруйних ілюзій.

Почнемо з питання: Чому Антанта, покликуючи до життя Польщу і визначаючи їй західні межі, полишила справу східних границь відкритою? Відповідь може бути тільки одна: Бо між учасниками мирової конференції не було Росії. Колиб до того часу перетривала була

або повернула Росія, не то царська, а Миліокова, Керенського, Колчака, Деникіна, і всяка інша, а тільки не большевицька, то нема найменшого сумніву, що Польща дістала-б була зразу всі границі. Колиб була царська Росія, то Польща доходила-б тільки до західних меж Холмщини і взагалі була-б васалькою Росії; при кадетській або іншій формі, східна межа Польщі ішла-б була по р. Бузі, згідно з загальною заявою тимчасового правительства з березня 1917, поновленою докладніше всіма протисопітськими політичними групами в Парижі 1919-го р. Та що ні сеї, ні тої Росії до 28-го липня не було, то Антанта полишила справу східних меж Польщі відкритою, поки не-большевицька Росія не появиться на сцені. У швидкий поворот її вірено загально ще в літі й осени 1919, і тільки по невдачі Колчака і Деникіна почали прокидатися сумніви. Та й тоді — Антанта поступала ще дуже осторожно: дня 4-го грудня 1919 вона визначила Польщі, на просторі б. російської імперії, „тимчасову“ східну границю по Бузі, „не передрішаючи можливо оправданих прав Польщі до земель на схід від сеї лінії,“ названої пізніше, і зовсім неоправдано, лінією Керзона. „Оправдані права“ поза сею лінією взялася Польща, при скептичній пасивности Антанти, сама реалізувати, як се вона вже зробила на австрійській спадщині.

Щодо Галичини, то з огляду на масву перемогу Поляків вже 25-го червня запало подібне соломонське рішення, по думці котрого Польща одержала „тимчасове“ право зайняти край по р. Збруч й орудувати ним по окремій умові (статут з 21-го листопада), при чому пізніші права Росії до сеї землі не мали бути передрішені. І тут треба знов сказати з натиском: Навіть без Росії, колиб Українці були удержали Львів у своїх руках або його назад здобули, то до звісної ухвали було-б не дійшло, і вся Галичина, разом з сумежними українськими просторами, була трактована „тимчасово“ як *patrimonium* ідеальної Росії подібно як Естонія, Латвія, Литва і т. ин. В даних обставинах, се був єдиний шлях до політичної самостійности України. Що більше, колиб Українці і не були відбили Львова, а тільки удержалися на своїх зимових становищах, та колиб виявили були яку-таку державно-творчу справність, то й тоді така „тимчасова“ українська держава знайшла-б була своїх протекторів. На жаль, не було жадної з тих передумов і вже з осени 1919, головно від упадку Деникіна, Антанта (не тільки Франція, а й Англія) дивляться на Галичину як на автономну країну при Польщі (завіщення провізоричности злуки з Польщею 23-го грудня 1919). Звісно, в сьому процесі не остали без деякого впливу і знані, часто поновлювані пакти між Польщею й У.Н.Р.

З паданням надій на швидкий прихід нової Росії ішло в парі ослаблення негативного становища Антанти, гол. Англії, до сопітських володарів Росії. Коли-ж здавалося, що спровоковані Пілсудским большевики викресали в російській масі старі національні почування; коли здавалося, що Польща, полишена сама собі, замість зреалізувати свої „оправдані права“ до яких-не-будь земель, може взагалі перестати існувати, — тоді сягнуто до актів, видобуто рішення про лінію Буга та пригадано собі, що

Галичина ще формально не признана Польщі, і висловом того звороту була пропозиція зроблена у Спа в липні 1920, пропозиція перемир'я на „лінії Керзона“ й окремої мирової конференції для східно-європейських справ у Лондоні, де мала бути тривко усталена східна границя Польщі, де мала бути також вирішена галицька справа і де совітська Росія мала здобути формальне признання своєї легальности. Польща з тяжким серцем згодилася на ці умови й держави Антанти поспішили закріпити сю податливість севрським трактатом про границі, де означено політично-правну окремішність Галичини.

Сьогодні, з перспективи 3½ року, легко уявити собі епохове значіння критичного моменту в історичних взаєминах між історичною Польщею й історичною Руссю. Та неначе хвилиний сон проминув сей момент. З чийої вини? І знов може бути тільки одна відповідь: З вини большевиків. Опанілі дешевою перемогою і захоплені фантомом весвітньої соціальної революції, вони з глуфом відкинули посередництво конференції у Спа; вони заявили, що уряд робітничих і селянських рад хоче, у прямих переговорах з польським трудовим народом, направити ту кривду, яку заподіяли йому держави Антанти приймаючи підсунену чорносотеними цареприклонниками лінію Керзона як границю, та що він відступить Польщі широку, польську національну територію далеко на схід від сеї лінії. Такі обітниця робили вони Польщі коштом українських земель тоді, коли вони самі себе уважали щасливими переможцями, і коли весь світ мав їх за таких. Тому хто стане дивуватися, що по своїм блискавичнім погроми, zagrożені ще з полудня Врангелем, вони згодилися на границю, звисну тепер під назвою рижської? Тут треба радше говорити про великодушність Поляків, а не Совітів.

Такий вислід самостійної реалізації „оправданих прав“ інтересованих сторін (української також: полишаючи на боці петлюрівські пакти, в Ризі брала участь і всеукраїнська радянська делегація) не остав без впливу на політичні настрої у головних державах Антанти. Проти рижського мира не піднялися поважні протести ні з російського, ні з українського боку; навпаки в сім і тім обозі знайшлися елементи, що не мали нічого проти такої територіяльної розв'язки і готові були на ще дальші уступки в польську користь. Чому Антанта мала-б бути більше папська ніж сам папа? Тому вижидає вона дальшого розвитку подій й обставин, і слідкує за тим, чи Польща виявить доволі сильні здібности, щоб дійсно володіти новонабутими краями. Коли-ж показалося, що Польща легко поширилася й на Вильну, то Антанти не оставо нічого иншого, як тільки погодитися з доконаним фактом. У галицькій справі Антанта мала, що правда, деякі моральні зобов'язання і бажала обезпечити їй якусь національно-територіяльну автономію, однак коли переконалася, що самі Галичане її не бажать, розгрішила себе по двох роках, задовольняючися голословною обіцянкою польського уряду, що він сам уведе в життя автономний устрій в частині Галичини. Про інші українські землі не знайшлося в рішенні Конференції Амбасадорів навіть такої платонічної згадки...

Тут політичному історикови накидається нове питання: Чом Антанта, державши Польщу без правно визнаних східних меж цілих чотири роки, пішла саме тепер, і так далеко, на зустріч польським домаганням? Чи не краще було оставити сю справу нерозв'язаною й на далі? І як так, то що привело до такого обороту справи? Що в Антанти зовсім не було поспіху, що вона радо протягла-б була „тимчасовість“ ще на довгі роки, та що вона вийшла із своєї ранішої тактики незривання усіх мостів тільки під натиском Польщі — про се не може бути двох думок. Ба, та й Польща до 1922 (Генуа!) не виявляла охоти наставати на формальне визнання здобутої границі; вона боялася поставлення неприємних справ: галицької і виленської. Коли-ж Польща таки рішилася на се, то до того спонукали її два мотиви: наперед, і головно, своєрідна політична тактика самих Українців, що неначе заклалися, щоб допомогти Польщі до остаточного триумфу; за-сим, виїмково корисний для неї момент (загострення французько-німецьких інтересів і напнутість британсько-російських взаємин зробили тоді з Польщі міжнародно-політичну цінність), — момент, якого не було до 1923, нема вже сьогодні і мабуть не швидко буде. Наші земляки під Польщею може наново передумують свою тезу про те, що 14-ий березня, вивів нас на чисту воду...

Як бачимо, березневий акт не був і не міг бути жадною несподіванкою для нікого, хто тільки хоч сяк-так розбирався в політичних обставинах, і хто вмів сяк-так відмежувати уяву від дійности, видумку від правди. Одним словом, березневий епілог польсько-руського конфлікту мав дуже солідну історично-політичну підготовку, придбану дружними зусиллями Польщі, Московщини й України.

Все таки не обійшлося без куріозу. Совіти запротестували проти визнання Антантою власного твору! Формально не проти рижської границі (бо се був би політичний абсурд, як не casus belli), тільки проти задуманої анексії Галичини. Та й се не після акту, а коротенько — неначе тільки pro forma — перед (?) ним. Дня 12-го березня Раковський, а 13-го Чичерин вислали ноти до антантських держав, в якій, забувши історію з Спа 1920-го р., домагалися участі у вирішенні Галицької справи: совітські держави зрekliся, мовляв, претенсій до Галичини, однак не признали її Польщі, застерегли для неї право самовизначення, і доля спорідненої людности її не може бути ім байдужа. Очевидно, польській дипломатії було легко (якщо взагалі потребувала сього) переконати Антанту про лукавство Совітів: в тексті рижського трактату стоїть чорне на білому, що границя між П о л ь щ о ю й Україною біжить по р. Збручі. Про якесь право самовизначення галицької людности в трактаті нема найменшої згадки. Все те знали Чичерин і Раковський як не мож краще, та коли таки виступили з таким дешевим протестом, то руководилися окремими мотивами.

УКРАЇНІЗАЦІЯ

Дивні діла діються в Наддніпрянщині! Як вірити часописам і приватним листам, я з и - к о в а українізація України поступає швидким ходом — п о у к а з у з Москви... Підкреслию

два слова: „язикова“ й „по указу“. Та воно инакше бути й не може. Колись указ рішив, що „не было, нѣтъ и быть не можетъ никакого малорусскаго языка“; тепер такий самий указ — писаний, очевидно, новим правописом, без Ъ, і та ѣ — повеліває всім разом і кожному зокрема, що на державний службі, до стілько-то днів вивчити доси неіснуючу українську мову, у противному разі...

Совітники завсігди любили чудувати світ, робити сензацію; та новим дивом, українізацією, вони перейшли мабуть і самих себе. Вже цілого пів року проводиться сей новий курс у Наддніпрянщині, і, окрім малого гуртка ініціаторів, ніхто й доси не розбере гаразд, де його жерело і яка йому ціль; не знати навіть узагалі, чи се поважна акція чи тільки комедія... Бо Українці поза Р. С. Ф. С. Р. думають усяко про сей найновіший листок української історії.

Одні з них відкривають, що вся їхня вороженча до большевизму була тільки їзза прав рідної мови (якої, бувало, самі не знали й не уживали), та чим боржій зміняють віхи; інші, твердші, не вірять у щирість нової політики і домагаються доказів її — м. ин. поголовного перевіщення всіх тих, що вживають московського слова або письма; вкінці, ще інші, непримиримі, впевняють, що вся совітська українізація то чортівська видумка на загладу України...

Серед таких настроїв, при неможливості вільної подорожі по Наддніпрянщині та недостачі безсторонних свідочів, годі виробити собі об'єктивний погляд на цілу справу і знайти відповідну міру для її оцінки. Тому не станемо тут приєднуватися до жадних із вище поданих настроїв — ні до ентузіязму одних, ні до глузувань других; та з другого боку, перед нами першостепенна проблема української історії й української національної ідеї, до якої мусимо поставитися з цілою повагою, без пристрасти в сім чи тім напрямі, щоби знов не робити трагічних помилок, щоби знов не попасти в самовбийні ілюзії.

Чи новий курс у Наддніпрянщині серйозне діло, чи блахман для ловлення дурнів, се покищо неважне. Сам факт початкової українізації безсумнівний. Що спонукало совітський уряд до такої зміни? Полишаючи на боці такі проречисті пояснювання, що в сьому доказ єдиноспасительности комунізму, що розв'язує найтяжші людські конфлікти, зустрічаємо в українській пресі здебільшого погляд, що ось-то українські народні маси, у величавій національній свідомості, примусили червоних Москвичів покоритися символічній українській ідеї — мові. Не уменшуючи дійсного зросту народної свідомості в Наддніпрянщині і його значіння, маємо поважні сумніви, чи новий курс тільки виборений народними масами. Колиб було так, то ми попереду бачили-б неподільне володіння української мови у приватно-правнім життю, і тільки згодом у державних установах; натомість тут іде навпаки — по указу згори. Значить, є й інші причини.

До одної з них призналися й самі совітські достойники на московським і харківським з'їздах сеї весни. Українська мова має відкрити комунізму дорогу до серця українського селянина, куди доси не було доступу. Аргумент добрий й успішний, нема що казати, одначе й

він не вичерпує причини. Скілько-то ріжних кличів, і без української мови, захоплювало українські маси! Дотого, чи комуністам дійсно бажане серця українського селянства, а не його хліб? Також, се наївність думати, що щоб здобути прихильність серед мас, на те потрібно, щоб прим. виклади у хірургічній академії велися в мові Квітки. Вкінці, як світ світом за мову воювала тільки інтелігенція, не селянство... Виходило-б, що в українізаційній акції роль інтелігенції мусить бути визначна. Хто й яка вона? Який голос у ній мають Галичане — осілі, здається, у дуже поважній кількості? Чи не ради тих інтелігентів, без яких і проти яких трудно правити Україною, почалася вся та переміна? Як так, то ми мали-б тут класичний зразок, як безправна мова, ідучи за людьми, здобуває публично-правний терен.

Міжнародна політика, в таких разях, також не без значіння. Хто скаже, що се тільки випадково українізація почалася після 14-го березня? Що між сими обома подіями нема внутрішнього генетичного зв'язку? Коли большевики хотіли, щоб їхня українізація мала відгомін по сім боці рижської лінії, то се приносить їм, як політичним психологам, чималу честь. Богато Галичан і Волинців забуло, і ще більше забуватиме, що за їхнє теперішнє становище в $\frac{3}{4}$ треба дякувати якраз новим протекторам українства, і легко може стати тим знаряддям, що його уживає чужа рука розгортаючи огонь... Дотого, масова еміграція молоді за Збруч, що саме прокинулася, може всякому бути корисна, тільки не рідному краю.

І ще про одну подію не слід забувати. Невдовго до українізаційного курсу зреформувалася конституція Р. С. Ф. С. Р. Україні відобрано останки її державного характеру; вона перемінилася в російську провінцію з обмеженою самоуправою (Раковському „за біль“ дісталася лондонська амбасада). Значить, історичний процес політичного об'єднання України з Московщиною йде на-ново, як перед 200 роками. І серед сього процесу указ про українську урядову мову в державних установах... Що-за суперечність! Ми-ж привикли до погляду, що російська державна ідея й українська національно-культурна думка (про політичну і не поминай!) виключають одна одну на віки вічні... Чи теперішні керманічі Росії мають уже інший погляд на сю справу? Здається що так. Й ось знов одна многоважна проблема перед нами: Котрий погляд вірний, котрий хибний? Старий чи новий?

Та пошійш, покищо, се питання нерозв'язаним. Колись повернемо до нього. Берім справу такою, якою вона є в даному моменті. І що-ж бачимо? Українська мова, як така, не має сьогодні більше жадних приватно-правних обмежень і перепон; всюди можна говорити, писати і друкувати в ній. З малими виїмками було се — хоч і коротко — вже і до війни. Тепер українська мова має не тільки т. ск. особисту волю, а й деякі прилюдні права. Майже всюди є українські народні школи, чимало середніх і низка висших шкіл. На наших очах українська мова здобуває упривилейовані державні установи там, де раніше годі було мріти про се: над Дніпром і за Карпатами. З загальноукраїнського становища — се подекуди рівно-

важить ті страти, які на сім полі потерпіла Галичина і Буковина. Чи з усім тим питання української нації вирішене раз на все?

Не дурім себе! Що тільки тепер ми станули перед іспитом історії, де мусимо доказати, що ми дозріла самостійна нація. Наші старі рецепти: „прийди, хтось всемогутний, вичисти нашу країну з зайдів, відгороди нас непрохідною стіною штиків від Москви і Варшави, а побачиш, що ми самостійна нація, велика, богата, творча“ — ні-к-чому не годяться. Поки можна було дурити чужинців і скидати вину за нашу нездарність на „тяжких воріженьків“: Половців, Татар, Турків, Ляхів, Москалів, унію, панщину, указ з 1876-го р. і т. ин. поти можна було ласкаво кивати головою; та сьогодні, коли ми знов самі між собою, мусимо сказати щиро і твердо: покажім ділом, нашою духовою творчістю, що ми самостійні і рівноправні в сімі культурних народів; що наше слово, наш дух, наша ідея, геній нашої землі здоровий, дужий, оригінальний і привабний не тільки для нашого брата, а й для любого чужинця; що наше письменство має ще інші перлини окрім „Пана та Собаки“, „Марка Проклятого“, „Назара Стодолі“, ще інших філософів окрім Сквороди; що наше громадянство почитає ще інших героїв окрім Гонти, Махна та всякого отамання. Коли в недалекому часі доведемо до сього, що кожний чужинець увійшовши в українське середовище не матиме вже того почування, що спускається в низ, то ми іспит здали; у противному разі — попрощаємося з мріями про національну самостійність.

Гійом Левассер де Боплан

1672 — 6. XII — 1923

(З нагоди 250 років його смерті)

Августин Голіцин, видавець „України“ Боплана¹ дописав на підставі архивних вишукань поза Руаном, що Левассер де Боплан народився в 1600. р. Мої вишукання в Руанському архіві підтверджують оцю дату: в реєстрах міста Руану мається документ одного моряка Боплана, жившого в кінці XVII. в. і який в тестаменті підкреслює, що мав родича, народившогося в 1600. р. і служившого у польського короля.

В 1632. р. Боплан залишив військову службу в Франції і поступив на службу Жигмонта III.; йому і його наслідникові Владиславу IV. Боплан прослужив 17 років. Підчас перебування на польській службі Боплан головним чином воював на Україні: бився з козаками, будував міста і фортеці, вимірював, як справжній інженер, простори українські.

Польщу Боплан залишив в 1648. р., як раз коли полумя повстання горіло на Україні. Доля не дала Бопланові змоги боротися з повставшими козаками: навряд чи він жалкував про це...

Поворот Боплана у Францію совпав з великою зацікавленістю французької опінії до подій на Україні: французька княжна Марія-Люїза була польською королевою, і „Gazette de France“ що

тижня давала публіці докладні відомости про українсько-польську війну¹.

І ось в 1650. р. в Руані Боплан видав свою першу книжку про Україну. Вона була випущена тільки в кількості 100 примірників і сьогодні її не можливо відшукати; в Національній Бібліотеці в Парижі її немає; здається, немає її також і в Бритійському Музеї².

В бібліотеці парижської обсерваторії зберігається лист Боплана до славнозвісного в ті часи астронома Говеліуса, який мешкав в Іданську³:

„Мені дуже було жалко залишити Іданськ і не мати можливости попрощатися з Вами... надсилаю Вам книжку, яка трактує про найшляхетніші і найвизначніші речі українських земель“...

Отже, Боплан вертаючись з України деякий час перебував у Іданську, де займався вигравуванням своєї мапи України, над якою, як сам він розповідає, працював вісім років. Виконати її він доручив славнозвісному майстерові в Іданську Вільгельмові Гондіусові, тому самому, що вигравував портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Боплан з Руану листувався з Гондіусом відносно виконання своєї мапи і між иншим прохав його ознайомити Говеліуса з цією мапою. Увагами Говеліуса Боплан дуже дорожив, бо сам займався питаннями астрономії⁴. Гондіус помер не встигши закінчити мапу і тому вона не малася в першому виданні⁵. Замість її була лише частина карти, не така перфектна⁶.

Перше видання, накладом 100 примірників, було складено тільки для друзів, але „позаяк багато осіб, що бачили її, не тільки не знайшли її неприємною, але навпаки дуже прихильно поставились до неї“, видавець руанський Жак Кайю дістав від Боплана дозвіл на друге, значно доповнене видання. Воно й вишло в світ в 1660. р. in 4° в Руані, має 112 сторінок, 6 малюнків і карту України. Повна назва цієї книги Боплана „Опис України, яка містить в собі декілька провінцій Польського Королівства, розположених од меж Московії до границь

¹ Див. мою „Хмельниччина й тодішня французька преса“, Укр. Трибуна, 1921, № 187, 188.

² Як судити по каталогу Імператорської Публичної Бібліотеки „Russica“ 1873, I. видання Боплана 1650. р. мається там — воно тут видруковано помилково 1651. р. Наскільки мені відомо, другого примірника цього видання немає ніде. Може хтось зустрічав його?

³ Це рідний автограф Боплана, який я сподіваюся дати в мойй „Українська справа у Франції“; Голіцин видрукував (op. cit., VIII) цей лист Боплана датований 8. серпня 1651. р. з Руану.

⁴ Після нього залишилися праці по астрономії „Tables des déclinaisons du soleil, dressées pour l'an 1660, Rouen 1662. 4°. L'usage de la sphère plate universelle, Havre 1673“.

⁵ Аделунг, змішавши мапу з книгою Боплана, вважає, що вона також була видрукована в Іданську „Kritisch-literarische Uebersicht der Reisenden in Rußland bis 1700“. Petersburg, 1846.

⁶ В „Матеріялы по історії русской картографії“, Київ, 1899, 15, читаємо, що „копія з карти, доданої до першого видання книги Боплана, знаходиться в третьому томі Немцевича „Zbiór Pamiętników...“, але не знаю, чому В. Кордт умістив цю замітку, бо мапи Боплана немає в збірці Немцевича. Добру копію мапи Боплана дав Бантиш-Каменський; ще кращу Müller в „Sammlung russischer Geschichten“, Bd. VI, 20 і найкращу проф. Ляскоронський в 1901. р. В останні часи С. Шелухин „Назва України“, Відень, 1921.

¹ Paris. J. Techener. MDCCLXI. 8°. XV + 203.

Президії Жіночих Товариств на Світовім Конгресі у Римі
(12—20-го травня 1923)

Українські делегатки на Жіночій Конгресі в Римі
З лівої руки: полковникова Зеленецька з Берліна, М. Липовецька з Дженови,
С. Русова з Праги, М. Онацька з Риму

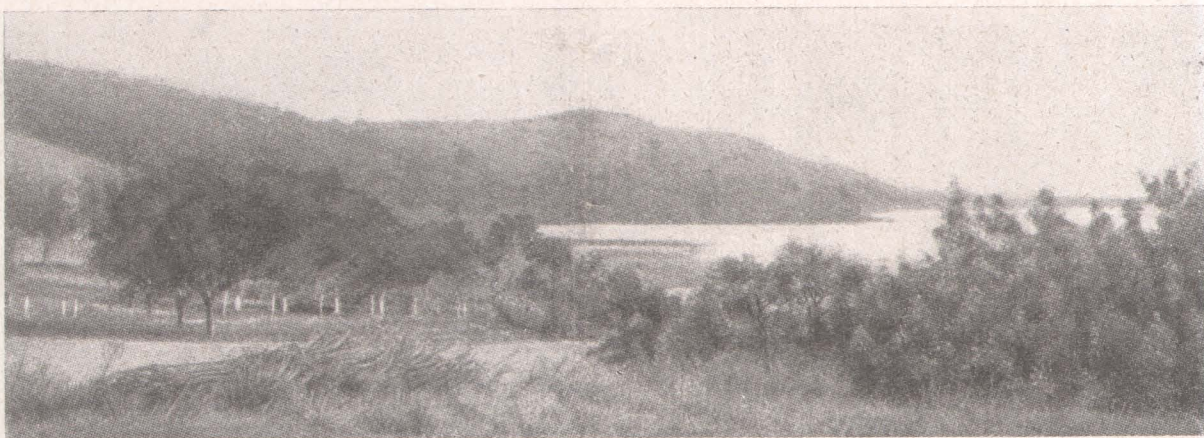
Славний англійський поет Ред'ярд Кіплінг
в уряді лорда-ректора університету в Сент-Ендрю (Скотландія)
В першому ряді з лівої до правої руки: прем'єр Болдвін; др. Ірвін, віцеканцлер університету;
граф Гаїт, канцлер; лорд-ректор Кіплінг.

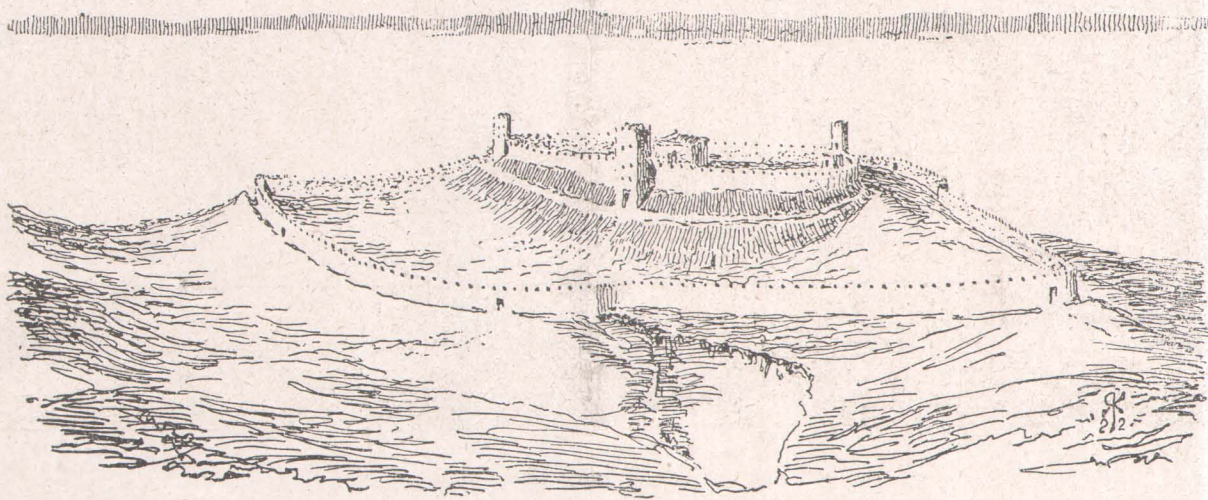
З лівого боку:
Німецький і пруський кронпринц Фридрих Вільгельм
що повернув недавно з Голандії

З правого боку:
Баварський кронпринц Рупрехт
сподіваний у деяких колах новий німецький імператор

Вид на Замкову Гору Фельдберґа, де відкопано славянський храм з XI-го в.

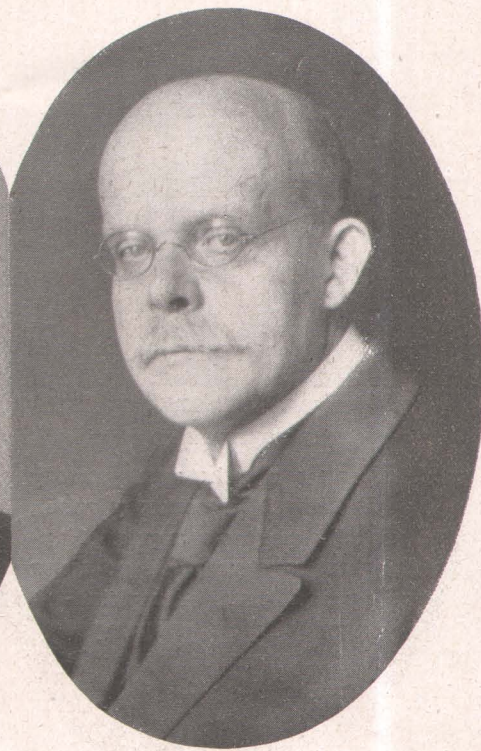
Реконструкція славянської святині Ретра на Замковій Горі коло Фельдберґа

Канцлер Куно

Канцлер Штреземан

Канцлер Маркс

Голови трьох імперських правительств Німеччини у 1923

У горі:

**Фараон Тут-анх-амен
з королевою**

Найкращий з усіх знайдених у Єгипті стінний малюнок у гробі, відкопанім недавно лордом Карнейвоном, що помер, скоро після відкриття, дещо містерійно-драматичною смертю („Фараонова пімста“)

У низу:

**Начальний командант
армії фараона Тут-анх-амена**

Статуя тепер у
Metropolitan Museum of Art (N. J.)

Трансильванії, а разом їх звичаїв, форм життя і способу ведення війни“.

Твір Боплана вражає перше всього читача мистецькою лаконічністю форми. Іноді здається, що читаєш коментарії Цезаря або трактат Страбона. Автор описує Україну з географічного боку, вказує промисли її народу, дає відомости про українських селян, долею яких сильно пеклеться; спеціальний розділ Боплан присвячує Дніпрові і його порогам, які сам добре знає, бо не раз переїзжав їх¹.

Україна для Боплана — низка провінцій, земля разом окрема від Польщі і Московії і Трансильванії. Це є країна Козаків, української нації, віра якої є руська і заведена руським князем Володимиром. Вся Україна у нього називається по латині „Ukraina“, а частини її він зве „Pars Ucrainaе“ (Поділля, Волинь, Київщина...) Боплан не задовольняється сучасними в його роки відомостями про Україну; він, видно, шукав дещо і в старих книгах, приступних йому. Тому він знає, що Київ був колись „одним з найстаріших міст в Європі“, дає докладні описання Києва — незаміниме джерело для дослідувача тої доби. Боплан високо шанує українську націю, вважаючи її здібною до всіх галузів мистецтва. „Всі (Українці) дотепні, відважні і невтомимі. Козаки більш ревниві до своєї незалежності, ніж хто з інших народів.“

В межах України живе, згідно Бопланові, одна українська нація, яку автор добре знає, бо жив серед неї. Народ на Україні у нього етнічно один, через що він дає для населення всіх частин один етнографічний опис. На мапі своїй Боплан трактує Україну як окрему країну, поділену на воєводства, котрі уявляють собою соборну Україну².

Успіх книги Боплана був надзвичайний. 12. квітня 1661. р. Гюсцій, славнозвісний, французький вчений, який добре знав українську справу, запитує у приятеля теж вченого Бошюрта: „Читали Ви цікаву книгу Левассера про Україну? У нас багато розмовляють про неї.“

А щоби знати, хто були ці „у нас“, треба пригадати собі, що навколо Гюсціяса ірупували такі вчені, як Дюпуї, Блонд, Буйо, Гензіус, Гасенді й т. и., одним словом те, що складало перший спис Французької Академії.

Де Тот, шведський посол у Парижі і приятель відомої пані Севінье, надсилає їй книгу Боплана. „Mercure de France“ в своєму числі від листопада 1660. р. в низці „цікавих книг“ містить „курйозний твір Боплана, який слід читати нині, коли йде війна на Україні“. Навіть суворий і академічний журнал „Journal des Savants“ відгукнувся на твір Боплана, називаючи його „корисною книгою, трактующею про цікаві і невідомі досі речі“ (1662).

Тому вже на другий рік парижський видавець Лесурд випускає нове видання, яке тогочасні альманахи дуже реклямували.

¹ Див. мою „Ідея Соборної України в Європі в минулому“, Париж, 1923.

² Назва уступів книги така: Київ; промисли козаків; руська шляхта; селяне; описання Дніпра і Козаків; як дівчата залицяються до хлопців; шлюб селянина; шлюб і свято Пасхи; худоба на Україні; клімат на Україні.

Мені трапилося знайти слід Боплана, досі невідомий ще, з 1665. р. В архіві Військового Міністерства, в топографічному відділі, переховується колосальна переписка маршала Вобана, того хто оточив всю Францію фортецями і є основником цілої школи в інженерному мистецтві. Як це не дивно, але переписка Вобана ще досі не видана; годі було мені думати передивити її: на це потрібні роки¹. Тим більш дякую випадкові, який дав змогу мені натрапити на „Замітку про королівського інженера Боплана Левассера“. Замітка ця, видно, зложена якимсь урядовцем Вобана і є конспектом доклада зі слів самого Боплана. Ось її текст:

„Королівський інженер Левассер де Боплан має за честь представити, що прослуживши 15 років на службі Його Величства небіжа короля, він залишив Францію задля далекої країни Польщі. Там він ознайомився детально з Україною, або країною Козаків, про яку нині так багато пишуть. 18 років п. Левассер де Боплан пробув на Україні, де він постійну війну з Козаками, будував міста і села, які нині обходять всі часописі через баталії, що відбуваються там. Й. В. польський король небіж Владислав IV. дуже цинив п. Левассера де Боплана і тільки його смерть спонукала останнього залишити Польщу. Нині п. Левассер де Боплан прохає зачислити його знов на королівську службу, якій сподівається віддати своє життя і весь глибокий досвід, який придбав в далекій Україні. П. Левассер де Боплан склав окрему книжку про Україну, яка певне відома генерал-поручникові Вобанові“...

Цей цікавий документ освітлює деякі моменти з життя Боплана: він запевнює, що пробув 15 років на службі Й. В.; як припустити, це найбільш певно, що Боплан залишив Україну в 1648. р., де пробув 18 років (в книжці дає дату 17 років), то значить залишив Францію в 1630. р. і значить почав службу в 15 років, що було нерідкою річю в ті часи. Характерно, що Боплан підкреслює зацікавлення європейської опінії Україною, яке, дійсно, було велике в ці часи. Назва Україна не сходила зі сторінок часописів, з мап і атласів. Якось гордість почувається у Боплана, що він перший для Французів заніс на мапу назви „де відбуваються баталії“. Поклик на книжку свідчить, що Вобан — людина взагалі дуже освічена — читав працю Боплана.

Невідомо, чи Боплан був зачислений на службу: я не знайшов його імені в кадрах інженерного корпусу. Помер Боплан 6. грудня 1673. р., як свідчить реєстр Руанського архіву, про який згадую вище.

Скрізь в книгозбірнях видатних мужів Франції і других країн зустрічаємо книжку Боплана: у вчених Босюета, Декарта, Буйо, Тевено; в особистій книгозбірні Людовика XIV., у його міністра закордонних справ Ліоня, називавшого

¹ Я не вказую шифра архіву, бо його властиво немає; листування Вобана класифіковано по рокам, але дуже кепсько. Взагалі в протилежність іншим парижським архівам, архів Військового Міністерства дуже утруднений для праці. Правда, що він і мало приступний приватним особам.

працю Боплана „чудовим описанням цікавих країн“¹, і у нещасного Фуке.

В 80-х роках 17. століття книга Боплана вже не існувала на ринку: в 1730. р. Григор Орлик на лист батька, прохавшого надіслати йому книжку Боплана, писав: „Що торкається описання України Левассера, я шукав у всіх склепах та не знайшов її; кажуть, вже яких 50 років не мається її в продажі.“

Проте ми бачили цю книгу в книгозбірні Вержена — великого французького дипломата Людовика XVI.²; кардинала Флері, приятеля Гетьмана Орлика, в Версалі; Вольтера в Фернеї; Марії-Антуанети в Тріаноні; Наполеона в Тюїлері і в поході 1812. р.; Проспера Меріме в Канні; Елізе Реклю в Веве, коли на вигнанні готував свій величезний географічний твір, де так добре описав Україну...³

І кожний раз, коли французька опінія починає цікавитися Україною, мимоволі її спогади йдуть до норманського шляхтича, який „хоч все життя своє будував окопи, лив гармати і слухав грому смертельної зброї“, на завжди увіковічнив своє ім'я в Європі описанням країни Козаків.

Згадаємо і ми також пам'ять того, хто розповідав Європі, як нарід наш „більше за всіх прагне незалежності“...

Париж, 4. XII. 1923.

Ілько Борчак

Новий історичний роман

Володимир Бирчак — Василько Ростиславич. Історична повість з XI віку, у двох томах. Берлін 1923. Видавництво „Українське Слово“.

Повість Бирчака заснована на історії боротьби Ростиславичів з Ізяславичами за Галицькі землі. Героєм її хоробрий, теребовельський князь Василько Ростиславич, той що хотів спровести зі степу Торків, Берендичів і Печенігів, посадити їх на своїх землях над Дністром, згуртувати в одну велику силу, та приманивши ще й Болгар, прогнати разом дикого Половчина, увільнити Київ від безнастанної небезпеки та проборкати Ляхів і Мадярів. Великі, дуже великі задуми лелівав у своїй душі цей князь — герой. Але ті задуми великі розбилися об заздрість, нахабність і короткозорість малих душ Святополка і Давида Ігоровича. Вони осліпили Василька, три дні після того, як цілували хрест святий і присягали згоду. Осліпили, бо не мали сміливости глядіти в його ясні очи, бо гадали, що боротьба зі сліпцем легша ніж з видючим. Тим жорстоко трагічним фактом кінчиться перший том повісти Бирчака. В

другім — Васильків брат Володар увільняє його з неволі і починає війну з Давидом Ігоровичем. Василько-ж веде боротьбу з собою. Вічна ніч і спогад ясного сонця, великі задуми і жадоба помсти, Дажбог і Див, поганський і християнський світогляд, а врешті — побори самого себе!

„Спалили ми Буськ і Всеволож... На пожарищі Всеволожа я мав вражіння, що се не Всеволож горить, а все моє життя, всі мої задуми і сні... сеї ночі сидів я на раді зі своїми думками. Одна каже: мстися на Давиді! а друга шепче: прости йому, прости, бо заки судитимеш його, суди вперідь себе!“ І Василько простив Давидові і відступив від облоги города Володимира.

Тою перемогою над самим собою, побідою важчою від усіх, кінчиться повість про Василька Ростиславича, князя теребовельського.

Треба би писати цілу студію, щоб розглянути її з боку історичного й літературно-мистецького. В отім короткім нарисі зазначу, що автор дав нам твір не з легкої руки; се поважний, обдуманий і передуманий, збудований на солідних основах. Видно тут основне знання літописей, нашої старої літератури, останків мітології й обрядових пісень. Гридні, гридники, отроки, тисяцькі і соцькі, в панцирах і луданах суятяться по подвірях і по княжих теремах. Дружина й дружинники, княгині, свої й чужинецькі, сидять за богатими трапезами; літають скоролетні слова, скоморохи розвеселяють похмурі лицарські душі; на замкових заборолах стоїть бистроока сторожа... Одною рукою чарку тримай, а другою меч. Нікому не вір, бо „і се моє і те моє же“, бо зло родить зло, а помста помсту. Такі були часи.

Автор старається зрозуміти і дух тих давно минулих літ і задуми тогочасних великих людей і злобу нікчемних душ. Вружений знанням і окрилений уявою провадить читача в одинайцять століття, туди куди так мало наших письменників запускатися думкою і словом.

Історична повість не історія, а мистецтво. Знає це Бирчак, і мабуть тому не заводоляється самим епічним оповіданням, лиш залюбки переплітає його психологічною аналізою та поетичними інтермеццями. Природу оживлює давними нашими віруваннями та заповнює її надприродними явищами, взятими з останків нашого мітичного світогляду. Оповідає легко, прикрашуючи своє оповідання то ліричними акордами, то легкими ритмами дотепу. Люде його мають не тільки голову та ноги, але й хребет; не ходять падаючи горілиць і не розвіваються імлю...

Часи, змальовані Бирчаком, жорстокі, дуже жорстокі, а все-ж таки, чи не перетягнув він струну, кінчаючи перший том думою про осліплення Василька, а другий описом, як Василькові діти стріляють з лука до тих боярів, що осліпили батька? Це одна замітка; а друга, що автор вкладає в усіх своїх дієвих осіб, особливо тоді, коли вони аналізують свої почування, такі слова і звороти, яких ми вживаємо нині, а яких певно не знали наші предки в XI-ім столітті.

Про мову не беруся судити. Знаю тільки, що автор говорить легко, зрозуміло і гарно. На його мові помітний деякий вплив простудіюваного матеріалу, про який згадав я вище.

¹ Discours sur le gouvernement de Pologne. Paris 1679, 112.

² „Нова Україна“ має видрукувати мій етюд про Вержена і Україну.

³ Твір Боплана перекладено на латинську мову Коловим, московську Устряловим в 1832. р., англійську в 1704. р. в „Collection of voyages and travels“; німецьку Мюллером в 1780. р. в Бреславі; польську в 1822. р. Немцевичем; в 1901. р. київський професор Ляскоронський зробив дуже добрий московський переклад Боплана з примітками В. Антоновича і Владимирського-Буданова. Автор цих рядків закінчує нині переклад Боплана на українську мову.

На мою гадку Бирчак добре зробив, що звернувся во одинайцятого століття, а читач, особливо наша читаюча молодь, не пожалує труду йдучи за ним. Наша історична повість така вбога, княжі часи майже нетknięті пером белетриста. Бирчакови треба дякувати за його труд і смілість переломлювати леди.

Б. Л.

Ретра

ДЛЯ широкого загалу не буде певно новиною, що колишня славянська територія з кінцем першого й початком другого тисячліття по Хр. сягала далеко на захід, по саму ріку Лабу (Ельбу), а місцями й далеко даліше. Теперішні, одноціло німецькі землі, як Східна Прусія, Мекленбург, Саксонська провінція, Стара Мархія (Альтмарк) і т. д., були колись заселені численними культурними західно-славянськими племенами Оботритів, Лутичів, Цирципанів, Редаріїв і и., що на протязі кількох століть боролися за своє існування з германськими і польськими князями і зникли під кінець середньовіччя з історичного овиду, полишивши по собі тільки топографічні назви й присипані землею сліди свого матеріяльного життя. Назви Берлін (пор. наш Берлін коло Бродів і подібні назви в Чехії), Новавес коло Потсдаму, Вустров (у численних відмінах і зложеннях), Трентов, Вербен, Каллене, Сарнов, Духеров, Грабов, Каров, Малхов, Луков, Тетеров і т. д. вказують і не-філологіви на колишню славянську людність, яка оставила по собі ще й сліди в назвах родів, а подекуди теж у народнім побуті, мові, віруваннях і т. д. Так нпр. до нині в ріжних околицях Німеччини доховалося імя славянського бога Сварога у формі Swark або Schwark на означення бурі (Gewitterwolke)¹.

Хто переїздив побережжям Померанії й Мекленбурга аж по Любек (Lübeck), або здовж пасма озер та річок на лінії Вісмар — Шверін — Лухов — Зальцведель — Магдебург, той стрінувся, коли мав добре око, не тільки зі славянськими назвами міст, містечок, сіл, річок, осіб, але також з неодною чертою побуту, яка зраджує славянський підклад місцевої людности.

Одначе попри це багато слідів старої славянської культури залишилося під землею й що тільки розкопки видобувають її на світло денне. Пруські провінціональні музеї (нпр. у Кольбергу, Штетині, Штаргарді, Ной-Стреліці) містять уже багаті збірки, особливо славянської кераміки ріжних типів, багато матеріялу приносять плянові розкопки останніх літ. Особливо цікаві результати принесли розкопки старих славянських замків у Померанії й Мекленбургу й незвичайно старанні розкопки на Рігені, а саме на рігенському північному півострові Аркона, та на Замковій Горі коло Фельдберга. Вони розкрили нам мало досі просліджену справу старої західно-славянської культури, виявили великий розвиток кам'яної світської й поганської церковної архітектури та кинули нове світло на релігійні обряди забутих Лутичів,

Редаріїв і всіх інших витревалих почитателів Сварога чи Сварожича (нпр. Тітмарова згадка про Suarasici у Ретрі), Святовида (Swantewit'a — в Арконі) і Триглава (в Штетині: Stettin ... tres montes ambitu suo conclusos habebat, quorum medius, summo paganorum deo Triglavo dicatus, tricapitum habebat simulacrum).

Розсліди старославянських замків з X—XI-го століття дають доказ, що тодішні славянські племена в нічім не уступали своїм сусідам, а деяких (як Поляків) і перевисшали вдатним вибором оборонних місць і оборонною технікою. Всі вони будувалися на невеликих горбах, мали міцні мури й обваловання й добре використовували багатство річок, озер і торфовищ. Особливо доскональною твердиною був замок у Штетині.

В усіх відомих досі славянських замках (нпр. у Гарцу на Рігені, Гіцкові (Gützkow), Штетині, Вольгасті, Малхові, Бранденбургу) знайдено теж сліди поганських святинь і високо розвитої церковної організації. Із розкопок видно, що поганське духовенство грало велику роль в старих західно-славянських землях. Воно мало окремі мешкання при святині й окрему військову охорону, воно проголошувало війну й переховувало відзнаки поодиноких славянських племен та воєнні трофеї.

З цього боку особливо важні розкопки в Арконі і Ретрі, доконані проф. Шухардтом на протязі 1921—1923 р.¹

Проф. Шухардт поставив собі завдання вишукати обидві святині, про які згадують данський Саксо Грамматікус і німецькі хроністи Тітмар і Адам Бременський, і відкопав їх в цілости. Відкопана святиня в Арконі дала нам зразок величавого славянського поганського храму, з доволі добре захованими фундаментами й кам'яними підвалинами під стовпи, доказуючи, що тодішні Славяни не були такими темними варварами, якими їх представляли деякі літописці, щоб вихвалити тодішніх апостолів Славян у роді Оттона з Бамбергу і других.

Ще більше интересна святиня Ретра, відкопана Шухардтом на Замковій Горі коло Фельдбергу, що лежить на південь від Ной-Стреліці у самому центрі Мекленбурга. Опіраючися на слова літописця Тітмара й інтерпретуючи їх як слід, Шухардтові вдалося означити докладно місце цієї святині й відкопати її з усіма деталями.

Ретрянська святиня Сварога містилася на доволі великому згіррю (120 метрів висоти), що досі має назву Замкової Гори. Вона була збудована в середині замкового подвір'я, що було обведене грубим насипом із стрімко спадистими стінами (5—6 метрів). До цього обвалованого простору вели три великі брами, обмуровані величезними камінюками; входові ворота були 2½ м. широкі й коло 5 метрів довгі; над ними були побудовані деревляні вежі. Перед входовими дверми спускалися на просторі яких 20 метрів широкі сходи для пішоходів. Ціла будова, якої реконструкцію подаємо в ілюстраційнім додатку, робила, як це підносить проф. Шухардт, величаве вражіння. Вона пригадує

¹ У Фріца Ройтера читаємо нпр.: „An Axeln sinen Haewen treckte en nigen Swark up.“ На Шлезьку вживають досі звороту: „Der Himmel ist sehr verschurken.“

¹ Про це докладна розвідка: Rethra auf dem Schloßberge bei Feldberg in Mecklenburg. Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, 1923, XXIII.)

атенські Пропілеї й так сконструювана, що зібрані перед мурами горішнього замку вірні, з кожного місяця могли слідити за богослуженням, що відбувалося у святині, або перед святинєю. Із самої святині, що обіймала простір яких 15—20 квадрат. метрів, не лишилося багато: так основно збурили її спершу в 1068/69, а вкінці в 1126 і 1151-ім році. Тільки кам'яні останки вказують на місце, де вона стояла.

Перед обвалованим замчищем за святинєю простягалася рівне місце, яке теж було обведене кріпкими валами, вилоненими із надвору великанськими каменями, які, як пише Шухардт, роблять вражіння микенського муру, тільки, що камінюки не так великі як у Микенах. І в цьому мурі було троє більших воріт і одні невеликі. Із докладних розкопок виявилася, що весь цей оборонний замок був присвячений виключно релігійним потребам. Сліди мешкань коло святині вказують, що тут жили тільки жреці, про яких і згадується у Титмара, „що вони („ministri“) обслуговують божество і пильнують відзнак („vexilla“) усіх славянських племен“.

Збурення Ретри було так основне, що по ній залишилося дуже мало. Багатше заступлена тільки кераміка, яка відрізняється значно від усіх дотеперішніх типів і творить, можна сказати, окремих, більш досконалих тип. Він вказує на те, що тут проживав не звичайний славянський народ, а його визначніші представники, які вживали й тоді кращої посуду, скажемо, на зразок теперішньої мейсенської порцеляни.

Дальші розкопки й розсліди можуть нам принести нові, цікаві результати, але вже дотеперішні дані дають нам живий образ тодішньої культури західнославянських племен.

Др. З. Кузеля

Легенда

НА небі ні місяця, ні зір.
Тільки на овиді ніби меч хмари розрізав.

Туди за хвилину вирине сонце.

Ось і воно.

Сипнуло золотом по хвилях і море перемінилося в лискучий панцир.

Шумить, шелестить, грає.

Будить скелісті береги і тіни з дубових лісів проганяє, бо буде день.

Перший день у маю. У перве Герта купатиметься в морі...

Відчинилися дубові двері святині, — вийшла.

Золотим волоссям обтулилася, в далеке сонце задивилася, — іде.

Там сонце сходить, а тут по сходах сходить вона.

До уст долоні, як ріг на ловах, приклала і кличе:

Гальб-га! Гальб-га! Гальб-га!
Подайте мені білі коні,
Які не везли ще нікого,
Подайте мені молодого
Парібка, найкращого хлопця з острова!

Перша ніч майова кінчиться,
Мене кличе водиця, —

Гальб-га! Гальб-га! Гальб-га!

Як дві хмари сиві, два білі коні берегом помчали. Два коні, і віз, і на возі візник, найкращий хлопець з острова, — як Ладо.

Ще його уста не торкалися уст дівочих, ще його серце не зазнало любови.

І не зазнасть ніколи. Бо чиї очі побачили богиню, у повній, непорочній і нічим необмеженій красі, той не побачить більш нічого.

Та не вже-ж сто літ життя не варт одної такої хвилини! Сто літ життя на скелістім острові між людьми, що овець пасуть і рибу волоком ловлять?

Сто літ життя!... А він богиню побачить! Побачить і потоне в морі, і з кіньми, і з возом, і з гадками своїми, бо хто побачив її, не сміє на ніщо більше дивитися.

Гей же га! Гей же га! білі коні!

Перед нами на скелі святиня.

Зі святині виходить богиня,

І гукає і плече в долоні —

Гей же га! Гей же га! білі коні!

Поза ними і щастя і горе.

(Більше щастя, чи горя, — хто знає?)

Перед нами-ж богиня чекає,

Хвиля щастя і вічності море,

Невгомоне, бездонне, безкрас.

І примчався віз до сходів святині і очі їх зустрілися з собою.

Земне зустрілося з небесним і буденне з чудесним.

І заміло море і скамяніли дуби і око предвічного сонця запалало полум'ям небувалим, бо дива такого, такої зустрічі небесної і земної краси не бачило ще ніколи.

... Поринай скелістий острове гень під море, разом з отарами сірих овець і чорних коров, разом з людьми, що волоком риб тягнуть, — валися світе цілий, бо отсе я її побачив!

Як побачила хлопця богиня,
Як бог Ладо гарного, сильного,
Як зирнула йому в очі сині,
То забула честь-славу богині,
Памятала його лиш одного...
Білі руки, як лебедя крила
Простягла до нього, обіймила
І вода їх на віки накрила.

Гальб-га! Гальб-га! Гальб-га!

Герен, на острові Рігені, серпень, 1920.

Б. Ленкуй

Рідний улик

Написав

Ред'ярд Кіплінг

КОЛИБ пень не був старий і переповнений, Вошинна Міль не була-б ніколи увійшла туди; та де за густо пчіл на кризі, там мусить бути кволість або появляються паразити.

Теплота улика піднялася в часі червеневого медобору, і хоч віяльники працювали, що аж боліли їм крила, щоб інших охолодити, усі терпіли від спеки.

Молода пчола посувалася вгору до Очка по заялозенному витопаному мостику. „Вибачте,“ почала вона, „та се я вперше лігала ча медом. Не були-б ласкаві сказати мені, чи се мій...“

„... рідний улик?“ перебив Сторож. „Еге! Гуди в середину, дурне насіння! Далі!“

„Сором!“ закричав десяток старих робітних з утомленими крилами і нервами; і була велика глота і чимало шуму.

Мала сіра Вошинна Міль, що притулилася була тісно у щілині містка, що-дня чекала сеї нагоди. Вона просовгнулася неначе дух, і, знаючи що старші пчоли викинули-б її зараз, прокралася до рамок з червою, де молодь, яка досі ще не бачила ні удару вітрів, ні колихання квітів, вела дискусію про життя. Тут вона була безпечна, тому що молоді пчоли толерантні до всякого чужинця. За нею прийшла пчілка, яку саме вилаяв Сторож.

„Ну, як тобі подобався світ, Меліссо?“ запитала товаришка.

„Без серця! Я принесла повний набір першокласного добра, а Сторож велів мені забиратися і назвав дурним насінням!“ Вона сіла в холоднім продуві поміж кригами.

„Коли-б тільки ви були чули,“ сказала облесно Вошинна Міль, „нахабний тон Сторожа, коли він накинувся на нашу сестру! Ціла Громада піднялася.“ Вона знесла яєчко. Тільки дльського вона прокралася сюди.

„Б у л о дещо галасу при Вході, засміялася Мелісса. „Ви були там, панно —?“ Вона не знала, як обернутися до стрункої чужинки.

„Не називайте мене панною; я сестра усім опечаленим — саме робітниця-сестриця. Від вашої кривди моє серце кровавилось за вас.“ Вошинна Міль попестила Меліссу своїми м'якими вусиками і знесла нове яєчко.

„Вам неможна нестися тут,“ закричала Мелісса, „ви-ж не Королева-Матка.“

„Кохана дитино, я даю тобі найсвятіше слово чести, се не яйця. Се мої принципи, і я готова за них умерти.“ Вона підняла свій голос дещо понад шум і стук навкруги неї. „Якщо вам хочеться убити мене, зробіть се, прошу.“

„Не будь нечемна, Меліссо,“ сказала молода пчола, захоплена непорочно зложеними крилами Вошинної Молі, якими вона закривала безнастанне кидання яєць.

„Я-ж нічого не зробила,“ відповіла Мелісса, „се вона все те робить.“

„Ах, не доводіть до того, щоб ваша совість гризла вас пізніше, та коли ви убете мене, то хоч напішить на мойому гробі, що вона любила своїх товаришів-робітників.“

Вошинна Міль захлипала, не перестаючи зносити яєчка, та подалася у товпу молодих пчілок, полишаючи Меліссу здивувану і незадоволену. Тоді ся підняла свій голосочок у темноті і кричала „Припаси!“ поки гурт пчіл, що наповняли кліточки, привітали її, і вона віддала їм свій набір.

„Боюся, що я образила тебе оце перед хвилькою,“ сказав голос за її спиною. „Я була при Вході цілих три години, і в таких обставинах можна скривдити і саму Паню-Матку. Та в мене не було думки образити тебе.“

„Нічого не сталося,“ відповіла Мелісса сердечно. „Прийде час, я сама буду колісь на сторожі. Що-ж мені далі робити?“

„Ось іде поголоска про Молів Смертноголовок. Пошли відділ молоді до Очка, і скажи їм, щоб звузили його при помочи двох сильних одвірків з воскових кришок. Се підніме, що правда, горячість Улика, одначе нам годі мати Смертноголовок серед нашого медобору.“

„Мої крильця єдині! Я й не подумала-б!“ Мелісса мала усю здоровим пчолам вроджену ненависть до великого, пискливого, волохатого Пасічного Злодія. „Висипайтеся!“ гукнула вона туди, де була молодь. „Всі ті, що не кормлять дівори, рушайте! Воскові Одвірки для Воріт!“ Вона проспівала приказ до кінця.

„Се дурниця,“ відповіла пушком покрита, одноднева пчілка. „Перш усього, я ніколи не чула, щоб Смертноголовка приходила до вулика. Вони такого не роблять. По-друге, будувати одвірки, щоб їх не пустити сюди, се кипрська видумка, недостойна британських пчіл. По-третє, коли ви довіряєте Смертноголовці, то й вона матиме довірря до вас. Будування стовбців показує недостачу самопевности. Наша кохана сестричка у сірому каже се.“

„Аякже! Одвірки се річ не-англійська і провокаційна. Се також страта вошини, не-обхідної для висших і практичніших цілей,“ сказала Вошинна Міль із порожньої комірки.

„Цілість Улика — то найвисша справа, про яку я коли-не-будь чула. Ви не учіть нас покидати працю,“ почала Мелісса.

„Ти, кохана, не розумієш мене, як звичайно. Праця то суть життя; одначе з'уживати цінну безповортну життєву силу та дійсний труд проти видуманої небезпеки, то се розпачливий абсурд. Колиб я тільки навчила — дещо толеранції — трошечки звичайної ласкавости до сього нерозумного старого страхопуда, якого зовете Смертноголовою, то я не прожила-б даром.“

„Вона в же не жила даром, люба наша!“ закричало двадцять пчіл нараз. Тобі, Меліссо, треба бачити її святе життя! Вона саме присвятила себе поширюванню своїх принципів і — і — вона має дуже милій вигляд!“

Стара, лисувата пчола вийшла на кригу.

„Ті що будують одвірки — до Воріт! Виходьте і жувайте окрухи! Гуди геть!“ казала вона. Вошинна Міль подалася набік.

Молоді пчоли потягли вниз рамками і шепотіли.

„Що се сталося з ними?“ сказала стара. „Чому називають вони одна одну ‚кохана‘ і ‚серденько‘? Щось висить у повітрі. І вона понюхала підзорливо. „Тут страшно душний запах. Неначе стара ганчірка. Чейже не Вошинна Міль, думаю, Меліссо?“

„Скільки знаю, ні,“ відповіла Мелісса, котра, звісно, знала Вошинну Міль тільки як даму з принципами, і ніколи не подумала, щоб сповістити її присутність. Вона завсіди уявляла собі Вошинні Молі як кроваво-червоні бабки.

„Ти краще вивітри дещо оцей куток“, сказала стара пчола і пішла геть. Мелісса зараз схилила голову, сильно станула на передніх ногах і послухно віяла у правильнім такті — триста ударів на секунду. Вітрення — се іспит для природи пчоли: вона мусить стояти на одному місці неначе-б нічого корисного не робила, а тим часом вона спрацьовує свої єдині крила. Коли пчола не може літати, то пчоли не треба й жити; і пчола знає се. Вошинна Міль виповзла наперед і знов попестила Меліссу.

„Бачу,“ пошепотіла вона, „що в серці ти одна з нас.“

„Я працюю з Уликом,“ відповіла Мелісса коротко.

„Се те саме. Ми й Улик — одно.“

„В такому разі, чому ваші вусики не такі як наші? Покиньте сі пестощі.“

„Та не будь селюшкою, carissima. Та-ж годі щоб увесь світ був однаковий.“

„Та чому ви несете яйця?“ наставляла Мелісса. „Ви несете їх неначе Королева-Матка — тільки що ви кидаєте їх купами по всім усюдам. Я пильнувала вас.“

„Ах, ясноока, ти таки проглянула мій викрут? Так єсть, се яєчка. Згодом вони поширять наші принципи. Се тобі не подобається?“

„Ви дали мені найсвятіше слово чести, що се не яйця.“

„Се був мій малий викрут, серденько — для добра Справи. Тепер мені треба до молодих. Вошинна Міль потушцувала до четвертих червних рамок, де молоді пчоли були заняті кормлінням дівчорі.“

Здоровій пчолі потрібно дещо часу, щоб пізнати злобну і постійну брехню. „Вона дуже любя і мягонька“, подумала тільки Мелісса, „одначе її мова неначе смак лаврового меду. Я краще пішла-б знов до моєї роботи у полі.“

Вона знайшла Вхід у химерній розрусі. Молодь, викликана до будови одвірків, не хотіла жувати кришок вошини, тому що від сього боліли щокі, та домагалася неуживаного ще матеріялу.

„За всяку ціну робота мусить бути скінчена!“ кричали роздратовані Сторожі. „Чіпайтеся, дехто з вас, і робіть віск для тих лінивощогих сестер.“

Поки пчола може робити віск, вона мусить набрати в себе меду. Тоді вона лізе до місця, де може добре вхопитися ногами і повисає, натомість інші наповнені медом пчоли повисають на ній і утворюють китицю. Так вони мовчки ждуть поки появиться віск. Робітничі вибирають луску зпоміж перстенів вошинників, або луска спадає вниз на робітницю, які ждуть на те. Вони пережувують сю луску (без сього вона нездатна ні-до-чого) у всецілющий і всеобіймаючий віск Улика.

Та тепер, ще воскова китиця не була на становищі, як робітничі внизу вибухли знов.

„Спускайтесь униз!“ кричали вони. „Ходіть сюди й працюйте! Ходіть, ви левантинські галапаси! Не думайте, що будете втішатися там угорі, коли ми тут унизу приємо!“

Китиця задрожала, пересилаючи неспокій від закарлючених передніх ніг до закарлючених задніх. Вкінці одна робітниця скочила вгору, ухопила найнищу вошинницю і заколихалася, копаючи її товаришок угорі.

„Я теж можу робити віск,“ гукала вона. „Дай мені повне горло, і я нароблю його цілі гори.“

„В такому разі роби,“ сказала пчола, за яку вона вхопилася. Сказане слово пішло течією по цілій китиці. Вона дрожала й іскрилася неначе котячий кожух у темряві. „Розчіпай,“ гомоніла вона, „ніхто сьогодні не матиме воску.“

„Ліниві злодії! Чіпайтеся зараз і виробляйте наш віск,“ говорили пчоли внизу.

„Неможливо! Солод пропав. Щоб робити віск, ми мусимо мати спокій, тепло і харч. Відчіпляйся! Відчіпляйся!“

Гомонячі так, вони розірвали китицю і зникли поміж іншими пчолами, між якими, звісно, не можна було їх пізнати.

„Виходить, неначе-б по всьому ми мусіли жувати вошинні кришки на ці стовбці,“ сказала одна робітниця.

„Не цілою кригою,“ кричала молода пчола, що розірвала була китицю. „Слухайте! Я студювала се питання більше двадцяти хвилин. Воно таке просте, як просто опадає стокороть. Ви чули про Чешира, Рута і Лангстрота?“

Вони не чули, та такі кричали: „Нехай живе батько Лангстрот!“

„Сі три знають усе, що потрібно знати про будову вуликів. Як не сей, так той мусів збудувати нашого, а збудувавши обов'язаний і дбати про нього. Наш — то Гарантований Патентовий Улик. Ви можете се бачити з карточки там ззаду.“

„Нехай живе тітка гарантія! Слава задній карточці!“ гукали пчоли.

„Гаразд, коли справа мається так; я кажу, що колиб вони нас обдурили, то ми виконали-б над ними страшну пімсту.“

„Слава старій пімсті! Слава старому Руту! Доволі сказано, кидай се!“ Товпа плескала і рушила геть, коли Мелісса виринула.

„Чи ви знаєте, де живе Лангстрот, Рут, Чешир, колиб трапилось вам потрібувати їх?“ запитала вона гордого й задиханого оратора.

„Обліпи мене, як я знаю, чи вони взагалі жили коли-не-будь! Одначе чи не гарні ймена, щоб гудіти про них? Бачила ти, як з сього виробилося братерство?“

„Так, одначе воно не оборонило Воріт,“ відповіла вона.

„Ах, може се й правда, та подумай, яке трудне моє становище, сестро. У мене величавий апетит, та я не люблю працювати. Се не здорово для ума. Мій інстинкт каже мені, що я своїм впливом можу спинювати інших. Без мене їм було-б поганіше.“

Та Мелісса піднялася вже у гору і спрямувалася за пахощами до дівочо білої конюшини, що перетомлену пчолою успокоює так само, як жінку звичайне ткання.

„Думаю, що сей набір візьму для малих,“ сказала вона покінчивши. За мойого часу там завсіди було спокійно,“ і вона полинула з двома малими обніжжями квітового порошку для дівчорі.

На четвертій червній кризі зустріла вона товпу розбурханих сестер, що гомонили всі нараз.

„У сам час! Позвольте мені зложити набір. А тепер, що сталося, Сахариссо?“ сказала вона.

„Сіра Сестра — оцю мягеньку маю на думці — прийшла і сказала, що ми мусимо вийти на двір і збирати мід в соняшнім сьйві, тому що життя коротке. Вона сказала, що кожна стара пчола може доглядати дітвори і що колись старі пчоли будуть се робити. Правда се, Мелісса, чи ні? Можуть старі пчоли забрати нас геть від нашої дітвори, чи ні?“

„А вжеж що ні. Ви кормите дітвору, поки ваші голови мягкі. Стверднуть ваші голови, ви йдете до пільної праці. Усякий се знає.“

„Ми казали їй так! Ми казали їй так!; та вона тільки замахала своїми вусиками і сказала, що ми всі можемо нести яйця як Королеви-Матки, щоби тільки хотіли. Боюся, що багато слабших сестер вірить їй і намагається так робити. Такий нелад!“

Сахарисса поспішила до закритої робітничої кліточки, якої накривка була живчиком, тому що пчїлка з середини почала пробивати собі вихід.

„Ходи далі, кохання!“ прошептала вона і підняла слабе денце з другого боку.

Бліде, вогке і стулене ество слабо піднялося на кригу. Мова Сахарисси змінилася відразу. „Годі гаяти час! Іди нагору по рамці і причепурся. Збірка на годування завтра ввечері в шість годин у моєму відділі. Постій хвилинку! Що се з твоєю третьою правою ногою?“

Молода пчїлка витягнула її мовчки — безсумніву трутнева нога нездібна набирати пил квітів.

„Спасибі. Ти не потребуєш приходити аж післязавтра.“ Сахарисса обернулася до своєї товаришки. „Се вже пятий вирід сьогодні пополудні, виплеканий у моєм відділі. Я сього не люблю.“

„Якась кількість їх завжди буває. Годі здержати деяких робітних сестер, щоб не неслися, вряди-годи, коли перегадують себе. Вони плодять тільки карлуватих трутнів.“

„Та ми плакаємо трутнів з животами робітниць; робітниць з животами трутнів; альбїнів і мішаноногих, що не можуть набирати квітчаного пилу — як ось он-те нещасне сотворіння. Мені байдуже про карлуватих трутнів так само як тобі (всі вони гинуть в липні), одначе отся постійна годівля виродів лякає мене, Мелісса.“

„Як тісно ти думаєш! Вони-ж усі такі розкішно талановиті і незвичайні й інтересні,“ пищала Вошинна Міль із щїлини поверх їх. „Ходи сюди, кохана пташечко, і розкажи нам все про свої почування.“

„Я бажала-б, щоб вона пішла собі геть!“ Сахарисса принизила свій голос. „Вона зустрічається з сими — а — ви родами, коли вони висхнуть, і обіймас їх по кутках.“

„На мою думку, вся причина в тому, що ми переповнені і занадто добре вихарчовані, щоб роїтися,“ сказала Мелісса.

„Оце правда,“ почувся за ними голос Королеви-Матки. Вони не чули тяжкого королївського ходу, від якого дрожать порожні клітки. Сахарисса піднесла їй зараз їжу. Вона з'їла і потягла наперед своє тяжке тіло. „Чи можеш порадити який лїк?“ сказала вона.

„Нові принципи!“ закричала Вошинна Міль із свого сховку. „Ми спокійно здійснимо їх — пізніше.“

„А що як би ми випустили рій?“ піддала Мелісса. „Се трохи пізно, одначе потім може стало-б нам легше.“

„Се спасло-б нас, одначе — я знаю сей Улик!“ Ви побачите самі. Стара Матка гукнула Роевий Клич, що для чистокровної пчоли мусить бути тим, чим трубка для воєнного коня Іова. Без огляду на її високій вік (три роки), він залунав поміж яроподібними рамками, як лунає воєнна музика в гірським проваллі; віяльнички змінили свій тон, і передавали його з галерії в галерію; а ширококрилі трутні, здорові і палкі, кінчали його, неначе удари ловецької трубки, що пронизує нерви: „La Reine le veult! Рій! Р-рій! Р-р-рій!“

Одначе рух, що повинен іти за кличем, не проявився. Чути було тільки уриване гудіння, неначе шум морського відпливу.

„Рій? Пощо? Мені і не в думці покидати добрий, сильно збитий вулик з твердими основами для порохнавого старого дуба на дворі, де кожної хвилини може піти дощ! На м тут зовсім добре! Се Патентовий Гарантований Улик! Чому хотять нас викинути? Геть із роїнням! Роїння видувано на те, щоб обдурити робітних у належних їм вигодах. Ходім спати!“

Гомін замовк, коли пчоли посідали в порожних клітках до сну.

„Чуєте?“ сказала Королева-Матка. „Я знаю сей Улик!“

„Між нами сказавши, я навчила їх сього,“ закричала Вошинна Міль. „Пождїть, поки мої принципи розвинуться, і ви побачите світло з нового становища.“

„Сим разом, кажеш правду,“ нараз сказала Королева-Матка; вона пізнала Вошинну Міль. „Се світло впаде до самого верха Вулика. У слід за ним появиться Горячий Дим, і ваші діти не зможуть поховатися в жадних щїлинах.“

„Чи се можливе?“ шепнула Мелісса. „Я — ми деколи чули подібну легенду.“

„Се не легенда,“ відповіла стара Матка. „Я маю се від моєї неньки, а вона мала від своєї. Після того як Вошинна Міль поросте в силу, Тїнь упаде крізь ворота; Голос промовить зпоза Серпанка; і буде Світло і Горячий Дим і землетрус, і ті що житимуть побачать усе, що вони заподїяли. Всі на одному місці згорять в однім великім Огні“. Так переказувала стара Королева-Матка те, що її було оповідано, як Пасічник орудував зараженням уликом у пасіці, два або три літа тому; і звісно, з її пункту погляду справа була так поважна як Судний День.

„А тоді?“ запитала перелякана Сахарисса.

„Потім, я чула, що маленьке світло горїтиме у великій темноті, і, може бути, світ почнеться наново. Що до мене, не думаю.“

„Тю-тю!“ закричала Вошинна Міль. Ви добрий товстий народ завжди пророкуєте руїну, коли справи не йдуть докладно так як вам бажается. Та я ручу, що настануть інші часи.“

І настали.

(Конець буде.)

¹ „Так хоче Королева!“ (З історичного церемоніялу. Прим. перекл.).

Приймається передплата на 1924-ий рік
на новий ілюстрований тижневик видання
„Українського Слова“ в Берліні п. з.

ЛІТОПИС

політики, письменства і мистецтва

під редакційним проводом
С. Томашівського

„ЛІТОПИС“ не буде служити жадній політичній партії, ні жадній доктрині, натомість змагатиме до поглиблення і поширення української національної думки й культури шляхом основного самопізнання, поважної критики та систематичного познайомлювання читачів з головними проявами політичного й культурного життя західного світа.

Перше число „Літопису“ появиться 22-го грудня 1923, друге 5-го січня 1924; далі виходитиме правильно кожної суботи. Числа появлятимуться покищо в об'ємі 16 сторінок великого журнального формату (4⁰), з окремим образковим додатком.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

	в Німеччині	в Америці	в инш. краях Європи
на 1/2 року	М. 6,00	Дол. 2,25	Фр. 9,00
на 1/4 року	М. 4,00	Дол. 1,50	Фр. 6,00
поодинокий зшиток . . .	М. 0,35	Дол. 0,15	Фр. 0,50

На бажання висилає адміністрація ч. 1 на показ безплатно

ОПОВІСТКИ КОШТУЮТЬ:

Ціла сторінка	80 марок	1/4 сторінки	25 марок
1/2 сторінки	45 марок	1/8 сторінки	15 марок
один рядок	0,40 марок		

Гроші й матеріали слати на адресу:

Verlag „Ukrainske Slowo“, Hauptstr. 11, Berlin-Schöneberg

У Галичині передплату приймає представник „Українського Слова“ Іван Рудницький: Львів, ул. Тарновського, ч. 7. — Передплату у Чехословаччині проситься висилати на нашеkonto в Živnostenska Banka v Praze. — В Ужгороді „Літопис“ можна дістати в книгарні „Тиса“.